

поново се радило о препричавању Павића, и наш је писац рекао помало уморно у далекој алузии на младог Црњанског, рекао је: »Тешко је бити Павић«, управо тако, у трећем лицу, као да говори о неком другом о неком одсутном (и Емил Бенвенист каже да треће лице у ствари значи одсуство лица), баш како је у оном одмакнутом поздравном говору, пријељкујући славног писца без и једне књиге, самог себе ословио са »писац Хазарског речника«, ваљда предосећајући да неће бити ту док буде читao свој текст, да ће бити потпуно одвојен од свог дела.

II

Свега тога сам се сетио када сам у руке узео »Шешир од рибље коже«. Знао сам да ћу ово причати пре него што сам књигу уопште и прочитао, а када сам се уверио у своје рецепцијско пророчанство, стао сам се двоумити да ли да о томе уопште нешто прословим, јер ми је све почело да личи на бледу копију неког Павићевог невидљивог (да не кажем **неизрецивог**) дијалога. То значи да Павићевој слави више нити одмахе нити доприноси било која његова нова књига. Павић више није Павић. Не мислим на одвајање личности писца од живота његових књига које сада припадају читаоцима, јер је то опште место. Хоћу да кажем да Павић више не може да буде Павић, јер он је **сан о Павићу**.

Када бих рекао да је Павић Боби Фишер савремене српске књижевности, то би било тачно, али би звучало и мало простачки. Али, оно што се у англо-саксонској митологији називало »америчким сном«, а то је знано, сан о искоришћеној шанси, о животном »великом праску« када ни из чега настаје све, о животној машини званој перпетуум мобиле незаустављивој и у машти, равно је, у нашој књижевности, само сну о Павићу, а то значи остати доследан у захтеву, hi-fi, висока верност самом себи.

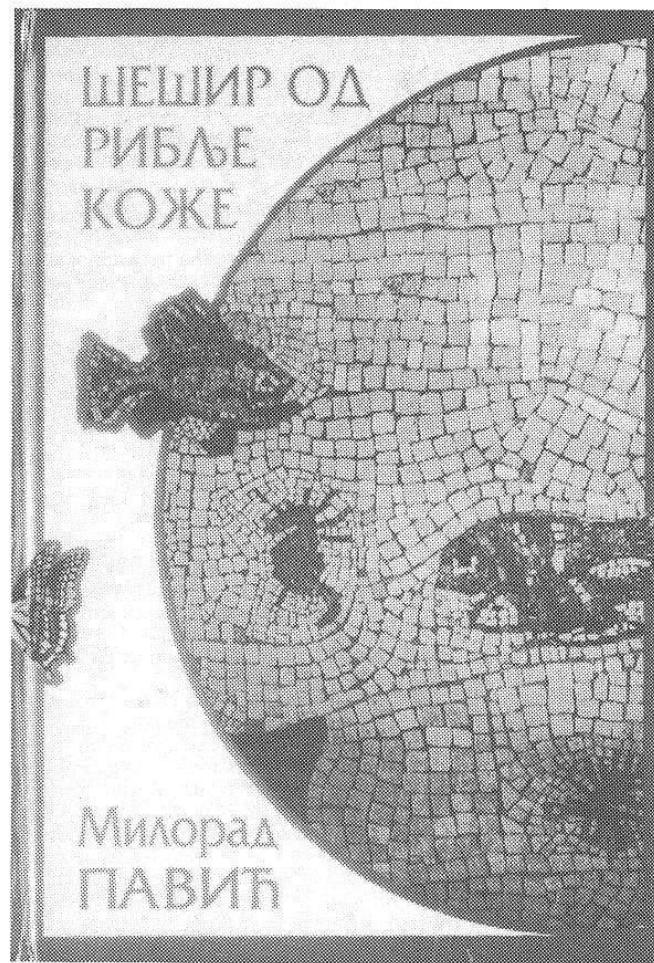
Павић је писац са два пола. Ако једну своју давну причу и збирку прича (ради се о »Душама које се купају последњи пут«), писац започне виолинским кључем сажетим у овакву реченицу: »Прихватисмо се јесени као тањира охладнеле чорбе«, онда можемо само да се, готово устрашени лепотом, питамо: зашто би даље и настављао(?) па да, као у Витменовој песми или у Зеноновом парадоксу, останемо ту где јесмо, »опевајући то одушевљеним песмама«. Ако ли, с друге стране, заклопивши корице »Шешира од рибље коже«, читалац констатује да је Милорад Павић, као и увек, блистав и ексклузиван, отмен и еротичан, онда је сан о Павићу препричан до сваке ситнице које се нетом пробуђених могао сетити.

И шта онда преостаје Павићу—човеку, Павићу—писцу, ономе који је можда овде негде, него да као хотимични женски писац, на крају мушки гладесетог века, сплете чисто слово љубве, новелистичку песму која се уздигне над свим песмама. Своју нову љубавну причу, Павић распиње до централног хришћанског начела **Бог је љубав**, тако да се бавећи љубавним питањем, наш писац, у ствари бави скривеном метафизиком. Јубав о којој он пише налази место тамо где се укрштају фантастика и метафизика, као код оног великанша што је волео да понавља како је Нико — Одисеј, попут Павићеве Микaine.

Варирајући главни топос ранохришћанске симболике, **рибу**, која се налазила у центру ових мозаичких лавирината првих хришћана, и сами принуђених да се завлаче под земљу, и крију у својим храмовима—катакомбама, критичњацима вере и љубави, јер њихова риба је изврно *ichtys*, што је скраћеница од *IesuS Hristos Theon Hios Soter*, Исус Христ, Божји Син, Спаситељ, Павић рибу, то јест распетог Христа, у једном часу идентификује са древним кључем (на који подсећа распеће), једначени Исусову веру са кључем за све браве, са универзалним читаоцем.

Наравно, кључ је и метафора вечне ерекције, вере у Ерос, па се и читава прича подређује трагању једног мушки кључа за другом женском бравом. И као што у једном тренутку главни јунак књиге украде пророчки сан, и у њему види компјутер којим ће, много векова касније, његова прича бити написана, тако и Павић, у неком свом интелектуалном кончету, уверљиво спаја неспојиво, опевајући новац, још један моћни свезнајући кључ који отвара различите браве, различите величине и књижевне шифре. Јунак нове Павићеве књиге, сновидног имена — Аркадије — стиска божанско лице своје драге у »писмо« и »главу« новчића, увек причајући исту причу, без обзира како је именовао, али баџајући неке у ваздух, у пророчкој коцки, никад не укида случај. И још га можемо видети како се игра, сасвим на очи натукавши шешир од рибље коже, као трновит венац божanskог светла, као ореол вечне љубавне патње, због чега дух и душа имају исти корен.

Тако тај Аркадије. Ни не сањајући да ово нећу написати на компјутеру који је једном видео, него писаљком и десницом руком, као какав ранохришћански футурист, или постмодернистичка геачина.

РЕТЕРИТОРИЈАЛИЗАЦИЈА ФИЛОЗОФИЈЕ

Жил Делез, Феликс Гатари: Шта је филозофија?,
Издавачка књижарница Зорана Стојановића,
Сремски Карловци ● Нови Сад, 1995.

Питање шта је филозофија и колико она вреди старо је готово колико и сама филозофија (око 2500 година), али ни до данас на њега није дат целовит одговор, којим би човеков трагалачки ум био задовољан. Разлог томе свакако лежи у бити саме филозофије и природи њеног узвишеног позива да трага за истином света у целини. Зато је и разумљиво што су филозофи, најчешће, прилично резервисани када је реч о могућности давања потпуне и опште прихватљиве дефиниције филозофије. Више су склони да говоре о многим неприметним тешкоћама у том правцу, указујући, нарочито, на њену карактеристичну неухватљивост и неодредљивост: филозофија се налази на ничијој земљи између науке и теологије (Б. Расел), филозофија почиње на границима науке (К. Јасперс), или се, пак, одлучују да само нагласе шта филозофија у ствари није (негативно одређење), истичући, при том, да она није појединачна наука, да нема никакво садашње стање и да се не одређује помоћу напретка, да није директно схватаљива из повесно дате документације, да чак нема неки непосредно дати предмет и никакве непосредно спремне начине знања (Е. Финк).

Овај уобичајени и превлађујући начин размишљања увелико нарушавају мисаони ставови изнети у књизи »Шта је филозофија«, заједничком ауторском раду филозофа постмодерниста (постструктуралиста) Жил Делеза и Феликса Гатарија. Њена необичност и својеврсност уочљива је већ од самог почетка читања. Као прво, сасвим је за чуђење да се у пару (без засебних и одвојених прилога) пише филозофска књига, имајући на уму да је филозофија као и уметност више индивидуалн чин и да од самог човека и његовог карактера зависи какву ће филозофију изабрати (Г. Фихте). Још веће изненађење за читаоце представља то што се на директно постављено питање шта је филозофија, даје, одмах, без околишења (већ на другој страници текста) и експлицитан одго-

вор: »филозофија је вештина формирања, изумевања и произвођења појмова«.

Одакле овакав необичан наступ и ретко присутна филозофска самоувереност? Изгледа да је она највећим делом плод ботагот мисаоног и животног искуства и поодмакле животне доби самих аутора (Ф. Гатари је у међувремену и умро 1992. годину дана на некон објављивања ове књиге а Ж. Делез почетком 1996. год.). Јер се, како и сами кажу, »тако пред крај живота, кад дође старост и наступи час да се говори конкретно «може поставити питање шта је филозофија. Старост, дакако, даје »неприкосновену слободу« и представља такво стање људског живења у коме »све моћи духа размишљају своје границе«. У томе, свакако, има велике истине. Међутим, може ли се овим поништити у потпуности наше већ изграђено схватање, по коме се човек током читавог живота пита шта је филозофија (а не искључиво на самом његовом крају)? Наравно не, или нас даље удубљивање у књигу ипак новано води сличном размишљању и упитаности: да ли су и нека друга наша схватања о филозофији превазиђена и анахрона. По писању Делеза и Гатарија изгледа да јесу и то великим делом: почевши од традиционалне категорије чуђења као извора филозофије (»ти ставови су заморни на дужи рок«), преко познатог схватања филозофије као непрекидног дијалога или универзалног демократског разговора (»ништа погрешније од тога, она увек има друга послага«), до становишта да филозофија није контемплација, ни рефлексија ни комуникација (»мада је она створила појмове тих радњи или трпњи«). Другим речима, има доста тога што је превазиђено, бескорисно и стерило у досадашњој филозофији и зато треба тежити да се филозофија развија као стваралачка дисциплина.

Основна прича Делеза и Гатарија у њиховом другачијем виђењу филозофије јесте, у ствари, прича о појмовима. А она почиње од тога да се помоћу њих ништа не може сазнати, ако ти појмови нису претходно створени, односно изграђени помоћу интуиције (Ф. Ниче). Појмови, дакле, морају бити изумљени, направљени, створени, јер »једино стварање појмова значи да се нешто ради«. Они, уједно, нису ниша без потписа оних који их стварају, па зато јесу и остаће потписани: »Аристотелова супстанца, Декартов cogito, Лайбница монада, Кантов услов, Шелингова могућност, Бергсоново трајање...« Упркос томе што су датирани, потписани и именовани, појмови успевају да се одупире смрти, мада не и силама обнављања, замењивања и мењања. То филозофији даје вечно »узбуркану повест и географију«. Што се тиче обезбеђивања функционисања филозофије, оно произлази из њене еклектичне улоге у стварању појмова. Тако, по Делезу и Гатарију, док буде места и времена за стварање појмова не треба мислити на пропаст филозофије, јер ће се тај наведени поступак увек називати филозофијом.

Главно полазиште Делеза и Гатарија у детерминисању самог појма и јесте тврђња да не постоји прост појам. Сваки појам је састављен од делова, али ниједан не може имати све делове »јер би то био чист и прост хаос«. Сваки појам има и настајање и повест и мноштво других атрибута (бесконачност, бестелесност, истовремену апсолутност и релативност, недискрзивност...). Поред тога, његова природа није исказана, па је бесмислено присвавати појмове науци. Појмови, кажу Делез и Гатари, »припадају филозофији и само филозофији«.

Узледи у неслучијене дубине Делезовог и Гатаријевог света појмова, читаоца постепено обузима онaj познат осећај вртоглавице, који се, иначе обично јавља у сучовавању са саблашћу и »укусом метафизике« (Л. Колаковски). Тад осећај је нарочито интензиван у оним деловима који се баве филозофијом као конструкцијском и истицајем његова два аспекта који се међусобно допуњују: стварање појмова и сртавање плана. Ево једног карактеристичног извода: »Појмови су архипелаг или скелет, пре кичма него лобања, док је план дисање које запљускује та острвца. Појмови су апсолутне површине или запремине, изобличене и фрагментарне, док је план оно неограничено, безоблично, ни површина ни запремина, већ увек фрактал«.

У том контексту разматрања појма и плана Делез и Гатари наводе Спинозу (»принција филозофа«) као јединог који је успео да спозна да иманенција постоји за себе, да је она план који опходе кретања бесконачног, испуњена интензивним ординатама. Он је, дакле, »створио кретање бесконачног, дао мишљењу бесконачне брине« и »јединију слободу је пронашао у иманенцији«.

Појмови, по Делезу и Гатарију, морају бити живи, па су зато најриgidнији и најнезанимљивији општи појмови, они које је Ниче називао »безобличним и кашастим бућкуриштима«. Због тога, Делез и Гатари сугеришу да свуда треба разбудити »уставани појам«, по цену да га окренемо »против њега самог«.

Буђење и стварање појмова »призыва нову земљу«. Постоји појам није објект већ територија потребно је извршити »ретериторијализацију филозофије«. Овај процес пролази кроз три форме: једна је прошла (Грчка), друга је садашња (модерна демократска држава), а трећа је будућа форма, која ће се засинавати »на новом народу и новој земљи«. Иако уметник и филозоф нису у стању да створе народ, они бар могу да га »призывају из све снаге«. На-

род може да настане само кроз страховите патње, али и »филозофске књиге и уметничка дела такође садрже незамисливу количину патње која најављује долазак једнога народа«. А заједничко им је то да се опири смрти, ропству, неподношљивом, срамоти, постојећем.

Дакле, Делез и Гатари доводе своје учење о филозофији, као активном раду на производњу појмова, до краја, тако што јој додељују улогу носиоца духовног ангажовања на успостављању боље будућности. Јер, стари одговор »да се величина филозофије је састоји управо у томе што она ничему не служи«, је, по њима, »пукокетарија која више не забавља ни младе људе«. Филозофија треба да се ангажује ка таквом будућности у чијем ће огледалу и Грци и савремени демократи изгледати »чудно деформисани«.

Јово Радош

О ФИЛОЗОФУ САМОЋЕ

Џон Купер Поус: »УПРКОС«; ФИЛОЗОФИЈА САМОЋЕ; УМЕТНОСТ СРЕЋЕ, (одабрана дела), Центар за геопоетику, Београд, 1995.

Џон Купер Поус (1872—1963), несумњиво је, једно од најзначајнијих имена енглеске књижевности овог века. Био је човек необичне даровитости: песник, романописац, књижевни критичар, аутобиограф, есејиста...

Образован је у школи Шерборн, а после дипломирања на колеџу Корпус Кристи у Кембрију неко време је предавао у школама за девојке у Сасексу. Затим је постао путујући предавач за оксфордске, кембријске и лондонске универзитетете, како у Енглеској, тако и у Европи. Овај порнографички живот је попримио нове димензије када је 1904. године позван у Америку, где је био на честим и успешним турнејама. Био је »рођени говорник« и његова театрална предавања, без белешки, примана су са одушевљењем где год би се нашао. По повратку из Сједињених Држава, 1934. — годину дана је живео у Дорсету пре него што се »повукао« у северни Велс. После необично креативног живота умро је у деведесет и првој години, 17. јуна 1963. и његов пепео је разазут на плахи Чесил.

Дела Џона Купера Поуса, попут дела Беле Хамваша, нису још добила опште признање која њихова необична моћ и опсег заслужују, иако је данас у свету обновљено интересовање за овог особеног аутора. Захваљујући истањчаном инстинкту за игнериону дела водећих људи Центра за геопоетику, Владислава Бајца и Бранка Маширевића, и наши књижевни стручњаци су добили прилику да детаљније упознају овог веома плодног писца који се бавио животом маште и који је комбиновао свест о космичким силама са осећањем за уобичајено и чињенично. Његова динамична личност пројима све његове књиге, које су комплекне, романтичне, хумористичне и често необичне.

Одабрана дела Џона Купера Поуса објављена су у елитној едицији »Европска мисао« у три тома под називима »Упркос«, »Филозофија самоће« и »Уметност среће«...

Први том под називом »Упркос« садржи четири засебне књиге: »Сто најбољих књига«, »Упркос«, »Тајна саморазвоја« и »Уметност заборављања непријатног«. Евидентно је да је боравак у Америци на Поуса, окренутог егзистенцијалним проблемима индивидуе и цивилизације, утемељио и учврстио социоантрополошку и метафилозофску надградњу његовог стваралаштва, што је резултирало креативно-мисаоним концентратом каква је књига »Упркос«. У њој Поус, као мистик, али и као метафилозоф, третира суштинске, универзалне и трајне проблеме најдубљег и јединственог постојања апсолутног у индивидуалним димензијама, кореспондирајући са основним поступатима филозофије и дубинским питањем смисла егзистенције.

Имајући пред собом тако пространо поље искуства, аутор је презентовао по обиму две мање контемплативне целине »Тајна саморазвоја« и »Уметност заборављања непријатног« при чemu сваки одељак представља рефлексивни концептисани конгломерат. Вишеслојност је очигледна и готово неисцрпна, па свака мисаона целина може бити предмет медитације и дубље рефлексије. Пред читаоца спремног да се ментално ангажује, Поус поставља загонетке, проблеме и дилеме, уводећи га у суштинску битку раздара сопствене свести и у смисао сопствене егзистенције.

Други том »Филозофија самоће« садржи две засебне књиге, насловну и »У одбрани чулности...« У делу »Филозофија самоће« Поус нас подсећа да бисмо изградили сопствену филозофију, односно, усамљено сопствво, превасходно морамо да се одвојимо од постојећих филозофских система, стarih и нових, али тако да их не одбацујемо догматски. Те мисли, које су се дуго развијале и споро напредовале, остаће ту. Увек ће бити при руци ослобођеном егу, да из свих тих великих интелектуалних и емотивних наслага одабере оно што погодује његовој природи. Али по-